2008 жыл, 19-чу ЯНВАРЬ, ШАБАТ КЮН. № 10 (17861)

ЗАМАН

ГАЗЕТ 1924 ЖЫЛДАН БЕРИ ЧЫГЪАДЫ

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАГЪАСЫ 3 СОМДУ

КъМР-ни Парламентинде

Транспортну проблемаларын тынгылы тинтгендиле

Тюнене КъМР-ни Парламентини Президиумуну кезиулю жыйылыуунда «правительстволу сагъатда» «Жамауат транспортну инфраструктурасын айнытыуну, Къабарты-Малкъар Республиканы жеринде пассажирлени жюрютюуню проблемаларыны эм алда кезиуге мадарланы юслеринден» вопрос сюзюлгенди.

Республиканы Правительствосуну Председатели Андрей Ярин, аны орунбасары Чеченланы Ануар, министрлени къауму, башха къырал органланы келечилери, муниципальный транспорт предприятияланы таматалары, район эм шахар администрацияланы башчылары чакъырылгъан жыйылыуну республикалы Парламентни Председатели Бечелланы Илияс ачханды эм бардыргъанды.

Аны къысха сёлешиуюнден сора баш докладны КъМР-ни транспорт, связь эм жол мюлк министри Ануарби Суншев, къошакъ докладланы уа урунуу эм социальный айныуну министри Тюбейланы Альберт, Парламентни Экономика политика жаны бла комитетини председателини орунбасары Владимир Сохов этгендиле.

Ызы бла сёлешгенле – КъМР-де МВД-ны жолда жюрюуню къоркъуусузлугъу жаны бла къырал инспекцияны управлениясыны (УГИБДД-ны) начальниги Арсен Кудаев, Нальчик шахар округну администрациясыны башчысыны орунбасары Владимир Павленко, «РегионАвтоТранс» ачыкъ акционер обществону генеральный директору Гиса Тавкешев, «Троллейбус управление» муниципальный унитарный предприятияны директору Николай Налоев, «Элбруское АТП» предприятияны директору Темукколаны Абдул-Хашим, «Баксанавтотранс» МУП-ну директору Мусаби Кануков – кеслери башчылыкъ этген бёлюмледе хал къалай болгъанын, ишни къурауда къаллай чырмаула чыкъгъанларын, алда кезиуге умутларын билдиргендиле.

Эм ахырында сёлеше, КъМР-ни Правительствосуну Председатели Андрей Ярин докладчылагъа эм аланы ызларындан сёлешгенлеге берилген бир къауум соруулагъа жууап этгенди. Республиканы таматалары сюзюлген проблемалагъа дайым эс буруп тургъанларын, ол жаны бла болумну игилендириуню социально-политика магъанасы болгъанын чертгенди, алда кезиуде къаллай мадарла этилирге керекли сини юсюнден да тынгылы билдиргенди.

КЪАЙГЪЫРМАЗЛАНЫ Борис.

ФЕРМЕРЧИЛИК

Сексен минг юй къанатлыны ёсдюреди

Гитче бизнес Терк районда айныуну жолундады. Анга ол бёлюмде ишлегенлени арасында жыл сайын бардырылыучу конкурс ахшы себеплик этеди. Районну администрациясы бу кюнледе предпринимательлени озгъан жылда эришиулерини итогларын чыгъаргъанды. «Бек айырмалы фермер мюлк» деген номинацияда биринчи жерге Аскерби Дадовну «Шаудан» деген коллектив фермер мюлкю тийишли болгъанды. Ол быйыр 625 тонна неда саулай район чыгъаргъан юй къанатлы этни жарымындан асламды.

А. Дадов Арик элде жашайды. Фермерчилик иш бла мындан он жыл алгъа кюрешип тебиреген эди. Алгъа элдеги алгъыннгы «Родина» колхозну къырал рынок болумлада ишлерге кёчгенден сора хайырланылмай тургъан мал орунларындан бирин сатып алады. Анга тынгылы ремонт этдиреди. Юй бийчеси, сабийлери бла бирге анда бройлер тауукъ балала ёсдюрюп тебирейди. Аланы иги семиртип сатхандан сора предпринимательни хуржунуна иги кесек ахча тюшеди.

Тюшген файдагъа фермер ара мюлкню экинчи мал орунун да сатып алады. Бройлер къумалы тауукъ балаланы, алагъа керекли ашланы уа «Росагробанкны» Терк районда бёлюмюнден алгъан кредитине сатып алады. Юй къанатлыланы союучу, алагъа керекли ашланы жарашдырыучу цехле ишлетеди, балала чыгъарырча инкубатор станция алады.

Алай бла фермер мюлк кенгере, айный, продукция чыгъарыуну ёлчемин ёсдюре барады. Бюгюнлюкде аны кючю бир жолгъа сексен минг юй къанатлыны ёсдюрюрге жетеди. Аны бла бирге А. Дадовну фермер мюлкю шёндю эллиледен 50-ден артыкъ адамны иш бла жалчытады. Ала кюн сайын юч кере хакъсыз азыкъ ашайдыла. Хар адамны айлыкъ иш хакъы, кёп къалмай, тогъуз минг сомгъа жете кетеди. Ол а республикалы орталыкъ кёрюмдюден эсе юч кереге кёпдю.

Бизни корр.

Нальчикни администрациясыны къатында жылны кёзюнде кёп къатлы ариу мекям сюелгенди. Мында къурулушчула бизникиледен башхаракъ ишлегенлери хар кимге да ачыкъ кёрюнеди.

Алайда боллукъ 8631-чи номерли Сбербанкны мурдор ташын салгъан, бюгюнлюкде аны ишин бардыргъанла да Стамбулдан келген «Акын Езай» фирманы адамларыдыла. Бу объектде Ингуш, Къарачай-Черкес республикаладан, Белгороддан да келип кёп адам урунады.

Алий Мелазов, Чамал Темирташ, Рустам Тюрк-Оглы, Дуджу Кюршат, Аидин Нешет (онг жанында суратда), сууукъ кюнлеге да къарамай, мекямны тышын плиткала бла тышлайдыла. Ала бу объектни жылны ахырына хайырланыргъа берир ючюн, кючлерин, усталыкъларын да аямайдыла.

Суратланы Мамайланы Алий алгъанды.

Къуллукъгъа салыу

Аслан Афаунов - КъМР-ни Физкультура эм спорт жаны бла къырал комитетини башчысы

Алгъын КъМР-ни Физкультура эм спорт жаны бла къырал комитетини председателини заместителини къуллугъунда ишлеген Аслан Мартынович Афаунов Къабарты-Малкъар Республиканы Физкультура эм спорт жаны бла къырал комитетини председателине салыннганды. Ол единоборстводан «Гладиатор» республикалы спорт клубну генеральный директоруну къуллугъунда да ишлеп тургъанды. Къуллукъгъа салыуну юсюнден Указгъа КъМР-ни Президенти Арсен Каноков 15-чи январьда къол салгъанды.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

АЙЫРЫУЛА

Кандидатланы жазыу бошалгъанды

Жер-жерли самоуправлениялары советлерини экинчи мартда боллукъ айырыуларына Нальчик шахар советге 170 кандидат жазылгъандыла. Ол санда 106 кандидат партия тизмеле бла барады, 65 адам а бир мандатлы округладандыла деп билдиргенди Нальчик шахар айырыу комиссияны председатели Феликс Шомахов.

Ол айтханнга кёре, тизмелеге «Единая Россия» партиядан-31, «Справедливая Россия» партиядан -21, ЛДПР-ден 19, КПРФ-ден- 18, аграрная партиядан 17 кандидат киргендиле. Битеу да 33 кандидатдан шахар советге 16-сы бир мандатлы округдан,17-си уа партия тизмеледен айырыллыкъдыла.

ГЕЛЯЛАНЫ Сахадин.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

Сатыу-алыу эм аш-азыкъ предприятияла асламдыла

Арт жыллада гитче предпринимательствону айнытыугъа Къабарты-Малкъарда уллу эс бурулады, аны республиканы экономикасында магъанасы ёсе да барады. Росстатны шартларына кёре, КъМР-ни жеринде гитче предпринимательство бла кюрешген субъектле 2,3 мингден артыкъдыла. Аланы жарымындан асламысы сатыу-алыу эм аш-азыкъ предприятияладыла. Промышленностьда бла къурулушда предпринимательле азыракъдыла.

Гитче энчи иели предприятиялада ишлегенлени саны мында 5,8 процентни тутады. Аладан промышленностьда, къурулушда, сатыу-алыуда бла ара аш-азыкъда ишлегенлени эсепге алыннган саны тенг бола келедиле.

ТРАНСПОРТ

Поезд Бакугъа дери барлыкъды

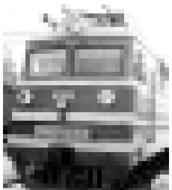

Онючюнчю январьдан бери Кисловодск-Баку жол бла поезд жюрюп башлагъанды. Энди пассажирле, къыйналмай, Бакугъа барыргъа онг тапхандыла. Поезд Ставрополь крайны бла Къабарты-Малкъар, Север Осетия - Алания, Чечен эм Дагъыстан республикаланы юслери бла ыйыкъдан бир кере жюрюйдю.

Кисловодскени станциясындан поезд ыйых кюнледе эрттенликде 4 сагъат 50 минутда тебирейди, Азербайджанны ара шахарына уа баш кюн 8 сагъат 55 минутда жетеди. Ол кюн окъуна артха 19 сагъат 10 минутда атланады, Кисловодскеге уа геуюрге кюн 23 сагъатда къайтады.

Купе вагонда билетни багъасы 1535 сомгъа жетеди. Плацкарт вагонда уа 860 сом болады, деп билдиредиле Север Кавказны темир жолларыны къуллукъчулары.

Бизни корр.

Хасанияда музей ачыуну тийишли кёргендиле 2 бет

Кёл салып кюрешгендиле 2 бет

Ана капиталны къалай къоратыргъа боллукъду 3 бет

«Смерш» отрядны командири 3 бет

Тартыу 4 бет

ЖЕРЛЕШЛЕРИБИЗ МОСКВАДА

Ара шахарчыла усталыгъынг, билиминг ючюн багъалайдыла

Моттайланы Мариям Россей Федерацияны Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйини аппаратында къырал органла эм жамауат биригиуле бла байламлыкъла жаны бла бёлюмде эксперт болуп ишлейди. Ол юридический илмуланы кандидатыды, Москвада сервисни къырал институтуну, Финанс-юридический академияны эмда юридический институтну конституция право жаны бла кафедраларыны доцентиди.

-Мариям, битеу бу жетишимлеге жетер ючюн,эштада, бийик классы специалист болургъа керекди,-деп сорама мен, аны бла ушакъ эте.

-Усталыкъ, хунерлик адам улуну акъылы, къолу жетген хар ишде да керекди. Право ишде уа терен билим болмай жарарыкъ тюйюлдю. Нек дегенде ол адамны бла жамауатны араларында халла бла байламлыды. Мингле бла адамларыбызгъа керек болады право жаны бла болушлукъ. Не жашырлыгъы барды,бизде эркинликлерин билген адамла алай кёп тюйюлдюле. Ол себепден кёпле, жашауларында къыйын болумгъа тюшюп, не этерге билмей къаладыла. Ма ол заманда адам аны эркинликлерин билген, къоруулаялгъан да эталлыкъ специалистден болушлукъ излейди.

Былай къарагъанда, аны не къыйынлыгъы барды дерчады. Алай бирде жашау бизни аллай болумгъа тюшюреди, энди мынга уа не амал деп, абызырап къалырча. Ол заманда кёп да, къаты да ишлерге, къармашыргъа, излерге тюшеди.

-РФ-ни Адамны эркинликлери жаны бла институту жаланда ёкюллюк этиу бла чекленип къалмайды да. Москвада бу магъаналы организациягъа къалай бла тюшгенсе?

-1998 жылда мен, Къабарты-Малкъар къырал университетни юридический факультетин бошап, КъМР-ни алгъыннгы Юстиция министерствосуна ишге киреме. Анда ишлеп тургъанымлай, билимими андан ары ёсдюрюрге керек болгъанымы ангылагъанма. Башха затны къойсам да, харкюнлюк ишимде РФ-ни бла республиканы законодательстволарында бирге келишмеген затлагъа тюбегеним ючюн окъуна андан ары окъургъа керек эдим. Министерствогъа кёп адам келиучю эди граждан, юйюр, уголовный ишледе болушлукъ излеп. Бир-бир заманлада алагъа болушур онг болмай къала эди, тийишли механизмле табылмай. Ма андан сора мен илму ишни къолгъа алдым. РФ-ни Президентинде Къырал службаны академиясыны къырал къурулуш эм право кафедрасына бир жерге жети адам болгъан конкурсда хорлап кирдим.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Къоншулада

Интернет - тау элледе

Бюгюнлюкде шёндюгюлю технологиялагъа таянмай, терк иш тамамлау къыйын боллугъун кёпле ангылайдыла. Интернетни хайырланып Къарачай-Черкес Республиканы тау эллеринде да башлагъандыла. Почта жумушланы тамамлаучу службала республиканы 84 жеринде Интернетге коллектив халда чыгъыуну пунктларын къурагъандыла.

- Байламлыкъла жаны бла жумушланы кёп тюрлюлерин хайырланыуну социальный магъанасы уллуду,- дейди КъЧР-ни промышленность, транспорт, связь эм энергетика министри Владимир Броновицкий. – Интернетге коллектив халда кириуню пунктлары 500-ден аслам адам жашагъан элледе къураладыла. Аланы льготаланы хайырланыр онглары барды. Ол ишни къураугъа федеральный бюджетден ахча болушлукъ бериледи. Башланнган жылда аны ёлчеми 14,5 миллион сомгъа жетерикди.

Информация эм связь жаны бла службаны таматасы Лайпанланы Ахмат къошханнга кёре, бир мегабайтны багъасы юч сомдан озарыкъ тюйюлдю. Ол ахча тёленнгенине кёре терк информация алыргъа боллукъду.

Алай бла жууукъ заманда къарачайлы къарындашларыбыз, эгечлерибиз, юйлеринде тургъанлай, битеу дунияда бола тургъан ишлени билирге онг табарыкъдыла.

КЪОНАКЪЛАНЫ Х.

Дуниядан хапарла

Фатарла берилгендиле

Алгъаракълада Къазан шахарда, газ атылып, кёп фатарлы юйню жартысы оюлгъан эди. Ол кезиуде 8 адам да ёлген эдиле.

Журтсуз къалгъанла бу кюнлеге дери жууукъларында - ахлуларында жашап тургъандыла. Озгъан кюнде уа ала барысы да жангы, ичлеринде юйюрге керекли хар заты да болгъан фатарлагъа кёчюрюлгендиле. Аланы ичлеринде болгъан хапчукла, газ эм электрооборудованияла, шишден-къашыкъдан башлап тёшек-жастыкъгъа, телевизоргъа дери да хакъсыз берилгендиле.

Келишимлеге къол салгъандыла

РФ-ни Президенти Владимир Путин Болгарияда Россейни жылын бардырыу бла байламлы бу къыралдады. Эки кюнню ичинде ол Болгарияны Президенти Георгий Прванов бла тюбешгенди, республиканы Парламентинде, Правительствосунда болгъанды, кёп тюрлю сёлешиуле, ушакъла бардыргъанды. Алада сёз асламысында «Южный поток» деген газ ызны, атом электростанцияны ишлеуню, энергетика эм экономика байламлыкъланы юслеринден баргъанды.

Билдириулеге кёре, 8 келишимге къол салыннганды. Ахырында эки къыралны башчылары визитни юсюнден пресс-конференция бардыргъандыла, журналистлени кёп тюрлю соруулары на жууап этгендиле.

«Южный поток» битеу европалы къыраллагъа керекди

Алай айтханды РФ-ни Президенти Владимир Путин европалы къыраллары ассамблеясыны жыйылыуунда сёлеше. Айтылгъан газ быргъы ызны къурулушу толу битсе, аны бла европалы къыраллагъа жыл сайын 30 миллиард кубометр табийгъат газ берип турлукъду Россей.

Къуршоу юзюлгенли 65 жыл толады

Уллу Ата журт урушну кезиуюнде немецли къуршоугъа тюшген Ленинград, юч жыл чакълы бирни кеси кесин къоруулагъандан сора да, немецли фашистлеге къажау уруш этип тургъанды.

Ачдан ёле тургъан ленинградчылагъа аш-азыкъ бек уллу къыйынлыкъла бла тапдырылып болгъанды. Ладога кёл бузлагъан кезиуледе уа шахаргъа ашазыкъны, аскер сауутну алайтын машинала бла ташып болгъандыла. Къуршоу юзюлгенден сора уа, терк окъуна темир жол ишлеп, шахаргъа хар нени да поездле бла ташыгъандыла.

Ара шахарчыла усталыгъынг, билиминг бла багъалайдыла

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

-Ол жыллада кандидат диссертациянгы да бошадынг, къоруулагъан да этдинг. Ол нени юсюнденди?

-Россей Федерацияны юстиция органларыны ишлерини тарых сынауларына бла тёрелерине аталыпды. Мен анда Пётр Первыйден башлап, шёндюге дери юстиция ишге анализ этерге кюрешгенме.Былайда айтмай болалмайма, Петр Первый Россейде Юстиц-коллегияны къурагъанлы озгъан жыл 290 жыл болады. Россей къыралны юстиция органларыны мурдорун ма ол салгъанды.

Къырал службаны академиясын бошагъанымдан сора РФ-ни Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни аппаратына ишлерге чакъырдыла да, букъдурмай айтама, бек къууандым, аллымда жангы онгла, амалла ачылгъанларын ангылап.

-Къыйыр жерден келгенинг ючюн тюрт-мюрт этгенле уа болгъанмыдыла?

-Ара шахарда жашагъанла жаланда иш кёллюлюкге, билимге кёре багъалайдыла адамны. Билимибиз а ара шахардагъыладан аман тюйюлдю. Хар зат да адамны кесине кёре болады. Кертиди, алгъа мени таулу атым бир аз сагъайта эди, алай иш атда болмагъанын артда ангылагъан эдиле.

-Сен не бла кюрешесе?

-Мени борчум тарыгъыуланы, документлени, ол санда аналитика материалланы да РФ-ни министерстволарына бла ведомстволарына хазырлауду. Биз РФ-ни субъектлерини власть органлары бла да байламлыкъла жюрютебиз. Башха жумушларыбыз да кёпдюле.

Бизни республикада да Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни аппараты къуралгъанына, анга Зумакъулланы Борис башчылыкъ этгенине да бек къууаннганма. Ол энди тохташа барады, алай аны хайырлылыгъын адамла кёп да бармай ангыларыкъдыла.

-Мариям, сен Москваны юч вузуну да доцентисе, даражалы организацияда адамны эркинликлерин къоруулау бла кюрешесе. Муратыма жетгенме деймисе, огъесе алыкъа кёзюнг къарагъан бийикликлеми барды?

-Доктор диссертацияны къолгъа алгъанма, алай аны бошар ючюн, кёп заман, кюч-къарыу да керек боллукъду.

-Сени ким огъесе не зат кёллендиреди, талпындырады?

-Мени атам Бахау бла анам Нафисат,къурулушну, экономиканы да бирча уста билген къарындашым, илмуланы кандидатлары болгъан эгечлерим Анжела бла Асият. Биринчиси, къырал къуллукъда ишлеп тургъанлай, илму тинтиуле бла да кюрешеди. Ася уа «Гражданские самолёты Сухого» фирмада ишлейди. Нальчикде да бир эгечим жашайды –Эллина- ол педагог-психологду.

Туугъан шахарымда манга Батырбекланы Ахмат, Римма Ђолиева, Залим Кашироков, Бечелланы Лейля бек болушхандыла. Москвада уа юридический илмуланы усталары академик Г.В.Мальцевге, профессорла Г.М.Шамбагъа, Эбзеланы Борисге эм кёп башхалагъа ыразыма, мен бир затха жетишген эсем, жаланда аланы хайырлары бла.

-Сен алыкъа жашса, энчи жашауунг а къалай къуралыпды? Жюрегинг, кёлюнг неге тартадыла?

-Энчи жашаууму юсюнден айтханда, баям, къадарны унутмазгъа керек болур. Алыкъа жаланда иш бла кюрешеме. Андан къалса, орус классиклени окъуйма, театргъа барама. Солугъан кезиуюмде да бош олтуруп турургъа сюймейме, лыжала бла учама, сууда жюземе. Бирде юй жумушлагъа да тартылама, алай алагъа уа заман бек аз къалыучуду.

Ушакъны
АЙЛАНЫ Светлана
бардыргъанды.

ИНВЕСТИЦИЯЛА

Иги кесек ахча келликди

РФ-ни Правительствосу къабыл этген «Юг России (2008-2012 ж.ж.)» федеральный целевой программагъа кёре Юг федеральный округну регионларына 146 миллиард сом бёлюнюрюкдю, ол санда Къабарты-Малкъаргъа иги кесек ахча болушлукъ этилликди.

КъМР-ни Экономиканы айнытыу эм сатыу-алыу министерствосунда билдиргенлерине кёре, программагъа кёре Элбрусну тийресинде тау-лыжа комплексни айнытыугъа 13802,8 миллион сом белгиленнгенди. Аны 6951,9 миллион сому федеральный бюджетден, 1228 миллиону республикалы бюджетден бёлюнюрюкдю, 5622,9 миллион сому бюджетден тышында мажарыллыкъды. Минги таугъа бла Чегетге канат жолланы къурулушларына, аланы ток бла жалчытыугъа, инфраструктураларын, ырхыдан сакъланыр сооруженияланы бла канализация объектлени ишлеуге ахча федеральный эм Къабарты-Малкъарны да бюджетлеринден берилликди.

Программада белгиленнген ишлени араларында республикада гитче ГЭС-лени къурулушлары андан ары бардырыллыкъдыла. Андан сора да, Бахсанда, Зольскеде эм Курпда суу быргъыла жангыртыллыкъдыла эм тартыллыкъдыла. Анга федеральный бюджетден бла жер-жерли бюджетден 356 эм 212 миллион сом къоратыллыкъды. Нальчик шахарны «Предгорный» микрорайонунда жашагъанланы суу бла жалчытыуну системасын жангыртыугъа ахча энчи статьяда белгиленнгенди. Ол ишге 200 миллион сом чакълы бир къоратыллыкъды.

Республикада саулукъ сакълауну объектлерин ишлеуге эм жангыртыугъа программада 590 миллион сом бёлюнюрюкдю.

Жыйылыу

Хасанияда музей ачыуну тийишли кёргендиле

Хасанияны старейшинала советини жыйылыуу болгъанды. Анда озгъан жылны ичинде не ишле тамамланнганларына къаралгъанды, Нальчик шахар Советге депутатха кандидатла кёргюзтюлгендиле, советни къауумуна жангы членле алыннгандыла. Андан сора да, жангыз, къарыусуз, къарар адамлары болмай къалгъан къартлагъа дайым да болушлукъ этиуню, кёз-къулакъ болууну, элде кир-кипчикни кетериуню юслеринден сёз баргъанды.

Жамауат биригиуню таматасы Тогъузаланы Магомет элде бу организациягъа эки мингнге жууукъ адам киргенин билдиргенди. Ол айтханнга кёре, совет жылгъа тёртбеш кере жыйылыргъа керек эди да, озгъан кезиуде аны жети жыйылыуу болгъанды. Хар жолдан да кёп вопросла кётюрюле эдиле. Аланы иги кесеги тамамланылгъанды. Советни членлери школчула бла да терк-терк тюбешгендиле, низамгъа сыйынмагъан, «къыйын» сабийле, аланы ата-аналары бла да сёлешгендиле.

Шахар советге депутатха кандидатны сыйлы къартла «Единая Россия» партияны члени, предприниматель Моллаланы Алимни кёргюзтгендиле. Ол не жумушха да олсагъат жетеди, адепли, намысы-сыйы жюрюген, тири жашды, элге да уллу къыйын салады, дегендиле акъсакъалла, кеслерини оюмларын билдире.

Советни членлери Хасанияда музей къураргъа да оноулашхандыла. Аны къурау жаны бла ишге къатышырыкъланы къауумун айыргъандыла. Элде айланып, уллайгъанланы хапарларын, музейге салырча эрттегили затла, суратла жыйышдырыллыкъдыла. Музей а Культура дворецни биринчи этажында уллу отоуладан биринде орналлыкъды.

Эллилени бек жарсытхан ишледен бири - кир-кипчикни элден чыгъарыуду. Энчи машина жюрюп, артыкъ уллу болмагъан хакъгъа, ол угъай да, юйде пенсиячы неда репрессиягъа тюшген адамы болгъанлагъа уа элли процентин тёлетип, багушну чыгъарырча мадарла этиледиле. Болсада Хасанияда жашагъанланы жетмиш проценти, ол кесек ахчаны окъуна тёлерге унамай, кир-кипчиклерин тёгерге жарамагъан жерлеге элтип атадыла. Мындан ары, ол осал ишлени этгенле ачыкъланып, алагъа элни администрациясыны жанындан бир тюрлю болушлукъ, себеплик да этилмезлиги чертилгенди.

Жыйылыуда газетге жазылыуну юсюнден да сёз баргъанды. Миллет тилибизде чыкъгъан «Заманны» тиражы аз болгъанына жарсыгъандыла. Мындан ары, хар арбазгъа барыргъа тюшсе да, аны кёбейтирге себеплик этерге айтхандыла.

Эллилени жарсытхан башха проблемала да кётюрюлгендиле советде. Аланы да, тийишли министерстволагъа, ведомстволагъа письмола жазып, элни администрациясы бла бирге къолгъа алыргъа кереклиси чертилгенди.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

СУРАТДА: старейшинала советни къауууму жыйылыуда.

Суратны автор алгъанды.

Связь

Спутник телевидение - Огъары Малкъарда

Черек районну бир къауум эллеринде жашагъанла шёндюледе да телевизор бла жаланда эки каналда бериулеге къарайдыла, ол да артыкъ аламат кёрюнмей.

Мындан алда ачыкъланнганыча, ол чюйреликни кетериуню мадарлары этиле башлагъандыла. Районда эки жерде спутник ызла бла кёргюзтюрча ретрансляторла орнатырча участкала бёлюннгендиле. Ала хайырланыргъа юсюбюздеги жылны биринчи жарымында берилликдиле. Къара-Сууда, Огъары Малкъарда эм Бызынгыда жашагъанла республикада кёргюзтюлген телепрограммаланы барысына да къарар онг табарыкъдыла.

КЪАРАБАШЛАНЫ Рамазан.

Коллегия

Кёл салып кюрешгендиле

Тюнене КъМР-ни Архив службасыны управлениясыны коллегиясы болгъанды. Анда 2007 жылда этилген эм 2008 жылгъа белгиленнген ишлени юсюнден сёз баргъанды. Анда докладны службаны башчысы А.Х.Каров этгенди. Ол озгъан кезиуде коллективни иши ма гъаналы да, жууаплы да болгъанын чертип айтханды.

-Аны бла бирге,- дегенди Арсен Хасанович, - 2007 жылда служба кесини 85-жыллыкъ юбилейин белгилегенди. Былтыр а, белгилисича, байрамла, юбилейле да кёп эдиле. Республиканы Архив службасы архив фондну документлерин эм къысха билдириулерин суралгъаны тенгли бир тинтиу эм илму-жарыкъландырыу, пропаганда ишледе хайырланыргъа излеген гражданлагъа берип болушханды.

Жылны ичинде архивчиле алты минг кере тюрлю-тюрлю сураула этгендиле. Ахча тёлеп, жумуш этиу 25 минг сомгъа жетгенди. Окъуу залда олтуруп документле бла ишлегенлени саны да башха жылладан эсе аслам болгъанды. Аланы къолларына, ксерокопиясы алынып, 1600 документ берилгенди, жангы тинтиуледен 300-сю жарашдырылгъандыла. Андан сора да, бир ненча кёрмюч, телерадио бериу хазырланнгандыла. Аладан бек магъаналылары Къабарты-Малкъар Россейге къошулгъанлы 450-жыллыкъ юбилейге, Т.К.Мальбахов туугъанлы 90-жыллыгъына жоралаyннган материалла эдиле.

Былтыр этилген ишлени санай, Арсен Каров 7800 минг тематикалы карточкала жарашдырылгъанларын белгилегенди, быйылгъы жылда тамамланыргъа керекли борчланы юслеринден айтханды. КъМР-ни архив фондуну документлерин тап сакълау- баш магъаналы борчладан биридди. Ол жаны бла ишле планнга кёре бардырылгъан дыла. Управленияда урун нганла семинарла, кенгешле, юйретиу-ангылатыу ишле да бардыргъандыла.

Къысхасы, архив фонд озгъан жылда къадалып кюрешгенди. Аны окъуу залы жангыртылгъанды. Аны бла бирге былтыргъы коллегияда айтылгъан кемчиликле алыкъа кетерилмегенлери да чертилгенди. Аланы арасында этилген ишлени качестволарыны осаллыгъы артыкъда жарсытады.

2008 жылда от тюшюуге, терроризмге къажау пропагандагъа, документле сакъланнган жерлени техника болумларын тап этиуге, санитар-гигиена ишлени бардырыугъа аслам эс бёлюнюрюкдю. Андан сора да, 106.310 документни, 10.000 суратны, 200.000 квадрат метр микрофильмни тап халгъа келтирирге керeклиси чертилгенди. Документлени жыйышдырыуну юсюнден да айтылгъанды. Хар замандача, бу жол да ведомствола документлени тап жарашдырмагъанлары эм заманында архивге ётдюрмегенлери белгиленнгенди.

-Озгъан жыл,-дегенди андан ары службаны башчысы,- финансла бла жалчытыу 16717 минг сом болгъанды. Ол а бизге тюшген бюджет ахча бла Россейде 35-чи, Юг федеральный округда уа 5-чи жерде болгъаныбызны кёргюзтеди. Тынгылы ишлерча амалыбыз барды, аны себепли белгиленнген борчларыбызны тамамлаялмазча тюйюлбюз.

Коллегияда республиканы Архив службасыны бёлюмлерини таматалары Р.М.Ашхотова, Уяналаны Роза, Анна Шакъманова, Людмила Царикаева, дагъыда башхала сёлешгендиле. Ала ишлерини юсюнден айтхандыла, кемчиликлени ачыкълагъандыла.

Коллегияны ахырында тамамланыргъа керекли магъаналы борчла белгиленнгендиле.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.

СУРАТЛАДА: (солдан онгнга) Арсен Каров эм коллегиягъа къатышханланы къауму.

Суратланы автор алгъанды.

КОНКУРС

«Сырт-Таладан сюреме къойланы...»

КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосу 8-11-чи класслада малкъар тилде китап окъургъа болушур ючюн, «Мен окъургъа сюеме» деген темагъа сочинениялани республикалы конкурсун бардыргъанды. Аны мураты- сабийлени халкъны ниет культурасын, литературасын, искусствосун, историясын, миллет тёрелерин бла адетлерин сюерге эмда билирге, багъаларгъа бла сыйлы кёрюрге юйретиу эди.

Информацияланы терк къуюла барыуларында, жашауну жангы атламларында бла оюмларында, сыйлыгъа саналгъан жангы затланы чыгъыуларында биз кесибизни миллет культурабызны къорууларгъа бла айнытыргъа керекбиз, нек дегенде миллет культураны къыйматы – аны тилиндеди.

Миллетни информация эси тил бла байламлыды, ол аны жаныды. Тил халкъ бла бирге тюрленеди, заманны ызы, солууу да аны бла бирге боладыла. Китап окъуй билиуню культурасы – бийик культураны мурдоруду. Бюгюнлюкде уа бу ишге сабийледен кёпле къатышханларын къууанып белгилерчады. Не десек да, бизни сабийлерибиз окъуйдула, ол санда малкъар жазыучуланы чыгъармаларын да. Аланы окъуп кёп затны биледиле, кёп затха да юйренедиле. Сабийлени конкурсну жюрисини членлери белгилеген кёлден жазмаларындан юзюкле келтирейим.

Бабугентни орта школуну 11-чи «А» классыны окъуучусу **Эфендиланы Альбинаны** кёлден жазмасыны юзюгю: «Мен насыплы адамма! Дунияны бек ариу жеринде – тау этегинде, Бабугент элде туугъанма. Ариу хауалы, агъачлы, къаялы жерде. Шаудан суучукъла зынгырдай баргъан, чыпчыкъла ариу жырлары бла къууандыргъан жерде.

Миллетими адабияты иги чыгъармалагъа байды. Артыкъда Къулийланы Къайсынны назмуларын окъусам, жюрегим къууанады. Аны «Тиширыу сууда жууунады», «Шопенни согъадыла», «Бетховен», «Музыка», «Къара ат акъ къарда ёледи» деген назмулары артыгъыракъ эсимде къалгъандыла. Алада поэт туугъан жерни сыйлылыгъын, миллетле арасында жашай билиуню асыулугъун ачыкълайды! Сёзню кючю бла ол къайда да адамланы бирча жашагъанларын, бирча къууаннганларын, бирча жарсыгъанларын да суратлап, малкъар халкъны атын дуниягъа белгили этгенди.

Акъылман поэтибизни хар сёзю, хар назму тизгини сыйлыды манга. Адамны, табийгъатны да бирикдирип, кёкге, жерге да насып чачып, атын алтын харфла бла жаздыралгъан Къайсын...»

Бызынгыны орта школуну 11-чи классыны окъуучусу **Ахкёбекланы Кулинаны** кёлден жазмасын окъугъаныбызда да, бек къууаннганбыз. Юзюкчюгюн келтирип кёрейик:

«Ана тилимде жазылгъан чыгъармаланы бек сюйюп окъуйма. Аланы окъуй, мен кёп затха юйренеме. Къулийланы Къайсын – Ата журтну тауларыны таурухуду, Кавказ бийикледе учуп айланнган тамашалыкъ жырды. Къая ыранлада зынгырдагъанлай тургъан шаудан шорхаланы макъамыды. Ол Аллах берген бек уллу фахмусу болгъан поэтди. Чыгъармачылыкъ ишини юсю бла Къайсын кеси миллетини тили, бети, азатлыгъы, жандаурлугъу да болгъанды:

Халкъым жашар ючюн
халкъла ичинде,
Тунчукъмай къарс тауш
тау аууздада!..
Душман огъу сууусун
☐ жюрегимде,
Сен жоюлмай тур ансы
дунияда!

Къайсын туугъан жерин чексиз сюйгенди. Ма анга шагъатлыкъ этген тизгинле:

Къор болайым, Туугъан
жерим, мен санга,
Сенсе бек жарыкъ кюн
дунияда манга.
Сенсиз насып жокъ хар
керти адамгъа,
Къор болайым, Туугъан
жерим, мен санга.

Къаллай бир жюрек жылыу, ачыкълыкъ, кертилик барды бу сёзледе. Къайсынны бек сыйлы жыры, биринчи сюймеклиги – Туугъан жериди».

Акъ-Сууну орта школуну 8-чи «Б» классыны окъуучусу **Бачиланы Арсенни** кёлден жазмасы да эс бурургъа тийишли ишди.

«...Мен Акъ-Сууда жашагъаным себепли бир эллилерим Гуртуланы Бертге, Бабаланы Ибрахимге, Гуртуланы Элдаргъа бла Салихге, Созайланы Ахматха артыгъыракъда хурмет этеме. Ала да мен ичген сууну ичип ёсгендиле, мен басхан жерни басып ойнагъандыла, мен жууунннган черекде жууунннгандыла, мен аунагъан жашил къыртиш тёшледе айланнгандыла. Ким биледи, мени чум терегимден да чум ашагъан болурла. Мени таламдан да къалияр жыйгъан болурла. Аны себепли аланы назмулары мени акъылыма игирек келишген сунама. Ала къарны тазалыгъын, сууну шорхулдагъанын да менича кёредиле.

Жайда мен уллу анамда жашайма, анга болушама, къойланы Сырт-Таладан сюреме. Анда, жомакъда айтылгъанча, бир сейирлик ариу жерле бардыла. Алай мен айтырыкъны Сырт-Таланы юсюнден Созайланы Ахмат айтып къойгъанды:

Барама жаннет жерде...
Къайгъыларым,
сагъышларым
Бу кюнюме сыйынмай...

Созайланы Ахматны «Акъ-Суу элиме айтама» деген бир къысха назмучугъу барды. Аны ичине поэт битеу дуниясы, халал жюреги, халкъына, Акъ-Суу элни адамына чексиз сюймеклиги сыйыннганча кёрюнеди:

Жолгъа тебиресем,
къыйын жолгъа,
Сен мени ашыра
чыгъармыса?
Жоюлуп кетсем,
къайтмайын къалсам,
Жилярмыса манга,
жилярмыса?

Ахмат анасына сюймеклигин эркин ауазы бла: «Анама къор болайым», - дейди. Мен аны алай айтханын да бек жаратама, чыгъармаларын окъусам, ёхтемленип: «Мен да акъ суучу жашма, адамла!» - деп, махтанырыгъым келеди.

Поэтни «Хар кимни ёз жаз башы» деген назмусун окъугъанымда, мени жюрегим бир тюрлю сезимден толгъанды. Мен да кёп кере, Ахматча, алма терекге къарап сюелиучюме. Баям, алма терек да, манга къарап, алмалары бла къууандырыргъа кюрешгенчады...»

Аллай тап жазылгъан кёлден жазмала кёп эдиле. Барысыны юсюнден да айтыргъа онг жокъду, мен, артыкъда адам эс бурурча, игиреклерин сайлаpгъа кюрешгенме. Бизни сабийлерибиз, китапланы окъугъандан сора да, окъугъан затларыны магъанасына теренирек тюшюнюп, кеси оюмларын жазаргъа кюрешгенлери игиди. Окъугъан заты адамны жюрегинде кесини ызын къойгъанын, аны акъылын тюрлендиргенин, къалай этерге кереклисине эмда боллугъуна юйретгенин барыбыз да билебиз.

Китап ниет байлыгъыбызны ёсдюреди, бек сыйлыгъа санагъан затларыбызны мурдорун салады, адеп-къылыкъ жаны бла ёзек, кёз къарамны къурайды, жашауну къыйматыны, насыпны, тюзлюкню юслеринден ёмюрледен бери да келген соруулагъа жууап излетеди. Жыйырманчы ёмюрню айтхылыкъ педагогу В.А.Сухомлинский былай айтханды: «Сабий гитчеликден окъуна китапны сюерге юйренмеген эсе, китап окъуу битеу да аны жашауунда ниет излемге айланмагъан эсе, абадан болгъандан сора сабийни жаны къуру боллукъду».

Алайды да, сабийлени, китап окъугъандан сора да, окъугъан затларын тенглери бла бирге сюзерге керек эсе уа, кеси оюмларын басмалап чыгъарыргъа да чакъырама. Белгилисича, дайым китап окъуу, китапланы бир бирге бериу саулайда адамны ж ашауунда юйренчек ишге айланып къалады.

АХАЙЛАНЫ Лариса,
КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосуну къуллукъчусу.

Адам эм аны къадары

«Смерш» отрядны командири

Аны атасы Батокъа Чегем ауузунда Акъ-Топуракъда жашай эди. Артда Кёнделеннге кёчеди. Мухутдин да анда туугъанды. Школда окъугъанды. Андан сора атасыны къарындашы Токалай бла кеслерини малларын кютюп тургъанды.

Республикада колхозла къуралып тебирейдиле. Иелилени малларын ара мюлклеге ётдюрюп башлайдыла. Мухутдинни ата къарындашы андан бир хапар билейим деп, элге кетгенлей, бу уа, малланы Нарсанагъа сюрюп, аланы анда сатып, ахчасын да алып, юйюне да къайта турмай, тюзюнлей Харьковха кетип къалады.

Ол заманда анга 20 жыл да толмагъан эди. Анда чекчилени хазырлагъан аскер училищеге окъургъа киреди. 1937 жыл аны айырмалы бошайды, лейтенант чын да алады. Андан сора муну Узакъ Востокга къуллукъ этерге жибередиле. Ол заманда къыралны ары жанындагъы аскерлени таматасы Совет Союзну маршалы Тухачевский эди.

Мухутдин Къытай бла чекде къуллукъ этип башлайды. Ол жерлени уа Япония къолгъа этип тура эди. Кюнчыгъыш къыралны аскерлери, аз-аздан чекден ёте, совет адамланы къайгъыгъа къалдырадыла. Бир жол а ала чекчилеге чабадыла. Арада къызыу сермеш башланады. Эки жанындан да кёп адам къырылады. Чекчилени таматалары да ёледи. Ол заманда оноуну лейтенант Хурту улу кеси къолуна алады эм бизни аскерле жетгинчи, душманла бла къаты уруш этеди. Чекчиле японлуланы ызларына къууадыла.

Сермеш бошалгъандан сора таматала Мухутдинни, къыйын кезиуде тюз оноу этгенин жаратып, чекчи заставагъа командир этедиле. Бир аздан а японлула уллу аскер кюч бла чегибизден ётедиле. Хасан кёлню, Халхин-Голну тийрелеринде ала бла къанлы уруш барады. Мухутдин да анга тири къатышханды.

Андан сора ол отпускга элине келген эди. Аны кёкюрегинде Къызыл Байракъны Ордени жылтырай эди. Ол а къыралны бек сыйлы саугъаларындан бири болгъанды. Андан сора да, маршал Тухачевский саугъагъа берген кероху. Чекчиге республиканы къуллукъчулары да жарыкъ тюбейдиле. Элинде анга уллу къурманлыкъла, той-оюн да этедиле. Ол кюнледе Нальчикде уа ат чаришле боладыла. Мухутдин да къатышады алагъа. Нальчик къонакъ юйню къатындан Долинскге барып къайтыргъа керек эди. Хурту улу ол эришиуде барысын да хорлайды. Къауум кюнден къуллукъ этген жерине къайтады.

Уллу Ата журт уруш башланнганда Мухутдин Узакъ Востокда, Къытай бла чекде къуллукъ эте болгъанды. Фронтха барыргъа эркин этигиз деп таматаларына кёп кере къагъыт жазады. Кюнлени биринде жашны тилегин ыразы этедиле.

Гитлерчиле бизни тылгъа шпионланы, диверсантланы ётдюрюп болгъандыла. Ала, аскер керекле чыгъаргъан заводланы, фабрикаланы, кёпюрлени, темир жолланы чачдырып, белгили къуллукъчуланы ёлтюрюп, уллу халеклик салгъандыла. Ол мынафыкъланы тутаргъа «Смерш» (Смерть шпионам) деген аскер бёлюмле къураладыла.

Аланы уруш этерге алай юйретгендиле: душман аны юсюне керохдан не бек атдыра турса да, ол аны таба тохтаусуз чапхан этгенди. Уста тюйюшюрге, жыгъышыргъа да юйретгендиле. Къысха айтханда, ала урушну эбин тынгылы билгендиле, жаудан къоркъмагъандыла, артха турмагъандыла.

Ма аллай бёлюмге таматагъа таулу жашны саладыла. Ол аскер бёлюмю бла тылгъа ётген немецлилени къыра-къыра тургъанды. Аскерлени сауут-саба, аш-азыкъ бла жалчытхан офицерлерини араларында шпионлукъ иш бардыргъанланы да ачыкълагъанды. Керек болгъанда, тасхачылыкъны да бардыргъанды. 1943 жыл аны майор чыны бар эди. «Смершни» аллай чыны болгъан офицери бла полковникле окъуна оноулашхандыла.

Бир жол армиягъа келген аш-азыкъны юлешген офицер продуктланы адамлагъа сата тургъанлай тутады да, ачыуундан, аны керох бла уруп, алайда окъуна ёлтюрюп къояды. Андан сора Хурту улуну штрафной батальоннга ётдюредиле.

Анда къуллукъ этгенлеге бек къыйын жумушланы буюргъандыла. Украинаны ара шахарына жете баргъан жерледен биринде немецлилени къоруулау ызларын жырып ётерге керек болады. Ол борчну Хурту улуна саладыла. Бизни топчула гитлерчиле болгъан жерге атдырып бошагъандан сора Мухутдин башчылыкъ этген аскерчиле душман таба чабадыла.

Окоплада тургъанла тюзюракъ, кёбюракъ да ата болур эдиле, бизникиледен кёп адам къырылады. Сау къалгъанлары немец окоплагъа ташаядыла, къол сермешге кирединле. Мухутдин уруш этерге юйреннген адам эди. Ол да бир къауумун агъызады, кеси да жаралы болады. Ала да алай эте тургъанлай, болушлукъ жетеди да, гитлерчилени алайдан узакъгъа атадыла.

Андан сора таулу жашны жерине къайтарадыла. Нёгерлери анга бет жарыкълы тюбейдиле. Бир жол немецлиле болгъан жанына ётюп, андан адам тутуп келтирирге керек эди. Дивизияны тасхачылары юч-тёрт къауум да болуп кетип, къайтмай къаладыла. Ол заманда Мухутдин, эки нёгер да алып, жортууулгъа кеси барады. Экинчи кюн бир жау офицерни алып келеди.

Таматала, немецлини ортагъа алып, соруу этедиле. Ол а бир зат да айтыргъа унамайды. Нек айтмайса деп сорггъанларында: «Мени чюйютлю тутханды. Мен кесими анга хорлатыргъа керек тюйюл эдим», - дегенди. Алайда болгъан совет офицерле кюлюп, аны тутхан таулу болгъанын билдиргенден сора сорууулагъа жууап бергенди.

Кёп жерледе уруш этерге тюшгенди Хурту улуна. Украинаны, Белоруссияны, Польшаны, Венгрияны немец-фашист ууучлаучуладан эркин этерге къатышханды. Венгрияны ара шахары Будапешт ючюн бардырылгъан къызыу сермешледен биринде ауур жаралы болады да, госпитальгъа тюшеди. Андан чыгъаргъа уруш да бошалады. Ол заманда бу подполковник эди. Этген жигитликлери ючюн а Богдан Хмельницкийни, Къызыл Жулдузну, Къызыл Байракъны, Ата журт урушну орденле ри эм кёп майдалла бла саугъаланып эди.

Саулугъуна бираз бакъдыргъандан сора М ухутдин аскерден эркин этиледи. Жууукъларын излей Къазахстаннга келеди. Аланы да Алма-Атада табып, кеси да алайда къалады. Ишге тохтайма дегенинде, муну Алма-Атаны темир жол станциясына тамата этип саладыла. Ол заманлада аллай жерледе аскер адамла ишлей эдиле. Ол генерал къуллукъ эди.

Болсада таулу жашны ары буюрадыла. 1946 жылны къышында ол эки нёгери бла келе тургъанлай, офицер чыны болгъан бир милиционер эки сабийи, къойнунда да къагъанагъы болгъан таулу тиширыуну къычырыгъын бардыра, чачындан тутуп, сюйреп бара болады. Асыры сууукъдан а болгъан чыкъырдагъан этеди.

Сабийлени жилягъанларына да къарамай: «Сен малкъар, сен бандит», - деп, дагъыда болгъанны аманын айта, тиширыуну чачын жибермейди.

Орам адамдан къуру болмайды. Алайтын ётген-сётгенле бардыла. Бир жангызы, былай нек этесе деп, анга айталмайды. Баям, милиционер болгъанындан базыналмайдыла. Мухутдин а, къатына барып: «Бу тиширыугъа аллай бир азап чекдирирча ол санга не хата этгенди? Жибер да къой», - деп ариу айтады. Кеси да ким болгъанын билдиреди. Ол заманда милиционер: «Сен да малкъар эсенг, бандитсе, бусагъат кюнюнгю кёргюзтейим», - деп, сермеп аны погонун тартады, ызы бла керохуна узалады. Тиширыугъа алай этгенине къаны бузулуп тура эди да, кесине да къатылгъанында уа, бютюнда бек ачыуланып, Мухутдин, андан эсе алгъаракъ керохун чыгъарып, обоймасында болгъан битеу окъларын милиционерни быдырында суууутады.

Сен тюз болгъанлыкъгъа, адам ёлтюрсенг, жууапха тартылаcа. Мухутдинни ишинден эркин этедиле, чынын сыйырадыла, урушда алгъан орденлерине бла майдалларына тиймейдиле. Сюд этерге да тебиреген эдиле. Алай аны биргесине окъугъан, уллу аскер къуллукълада ишлеген 3-4 нёгери шуёхларын къутхарадыла.

Аны бла Мухутдинни аскер иши бошалады. Полковник чын бериле тура эди да, аны да бермейдиле. Бери къайтып келгенден сора Терскъолда турбазаланы аш-азыкъ бла жалчытып тургъанды. Жетмиш жетинчи жыл, урушда алгъан жаралары къозгъалып, больницада ёлгенди.

Эки къызы бла бир жашы бар эдиле. Бир къызы ауушханды, къалгъанлары уа бюгюнлюкде Къазахстанда жашайдыла.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса

СУРАТДА: (солдан онгнга) Бабаланы Солтан, Хуртуланы Мухутдин.

ЖАШАУ ХАЛЛА

Аманлыкъны излеген аманлыкъгъа тюбер

Таулуланы нарт сёзлеринде къаллай бир акъыллы оюм, жашау кертилик болгъанына мен хар заманда сейир-тамаша болама. Сёз ючюн, «Къуш бала уясында не кёрсе, учханында аны этер», - деген , баям, кеси башындан сынагъан болур эди адеп-къылыкъ жюрюген юйюрде жашла, къызла намысларына сакъла, адежлиле ёсгенлерин, асылсыз ата-ананы балалары уа, башкесле болуп, халкъны къанын ичгенлерин.

Мындан алда таулу тиширыу, бир элкъурут юйюрню кюйсюзлюгюн айта, жашына быллай насийхат сёзлени аманат этгенин эшитгенимде, жаным къыйналгъанды. Я Уллу Аллах, аллай таулула къалай жаратыладыла дуниягъа деп, къаным бузулгъанды. «Мен, - дегенди хапар айтхан тиширыу, - сабий заманымда уллу тикден энишге, черек жагъагъа тюшюп, юйге челекле бла суу келтириучю эдим. Элде, бусагъатдача, суу ыз болмагъан заманда ол жумушну къарт, жаш да этгендиле.

Бизни тийреде осал къылыкълы юйюрню 3-4 жашлары, жар башында тохтап, сугъа баргъан къарт къатынлагъа, къыш бузлауукъда ташла сызып, аланы тикден ёрге чыгъаргъа къоймай, кёп инжилтгендиле. Адамла, элге аллай къыйынлыкъ сынатханланы юйлерине тарыгъа барсала, аталары тюйюшюп, къазыкъ алып чаба эди юслерине. Аналары уа, асыры асылсыз, огъурсуз сёзле айтып, къаргъыш этгенден, кишиле окъуна аланы къатларына барыргъа базынмагъандыла, къоркъгъандыла.

Келепен юйюрню жашлары ёсюп, хайт деген жыл саннга жетгенде, сени жауунга да аллай кюн келсин. Кими тюйюшюучю болуп тутулду, тутмакъда жоюлду. Башхалары ичгиге, наркотиклеге берилдиле, жашамай замансыз кёрге кирдиле. Бусагъатда ол элни къыйнагъан сабийле ёсдюрген юйюр, таулула айтыучулай, тюп болду. Ата-ана да, сабий-балий да аман атлы болуп, дуниядан кетдиле.

Алайды, жашым, тюз адамгъа хатанг жетсе, башынга уллу палах келмей къалмайды. Мени атам бла анам, сабийлерин кишини жюрегин къыйнамагъыз, хыли этип, юйге келмегиз деп, башха тюрлю юйретгендиле. Аллах ха шукур болсун, кесим да, эгечим да, къарындашларым да толу юйюрле болуп жашайбыз. Ол ахшылыкъны Аллах бизге атаанабызны тюз ниетлери, огъурлулукълары ючюн бергенди. Сен аны унутма, балам. Къайда айлансанг, жюрюсенг да, тюзлюкге къуллукъ эт, къарыусузгъа болуш, тенгликни сатмазгъа сакъ бол, жууукъларыбызны кёллерин алыучу бол»...

Мен, огъурлу ананы жашына айтхан акъыл сёзлерине эс буруп тынгылай, анга ыспас этдим. Болсада ол жарсып айтхан шартла бюгюн-бюгече да хар элде да болгъанлары уа бек къыйын кёрюндю. Кюйсюзлюк, не айтсакъ да, юйюрден башланнганына тюшюндюм.

Кесими эсиме да аллай бир юйюрню ажымлы къадары тюшдю. Кёзю илинннген зат болуп аны къолуна этер, юзер ючюн хыянаты жетмей къалмаучу эди юйюр таматаны. Бир жол да аны бешжыллыкъ жашчыгъы къоншуларыны сехлерини узун къуругъун сюйреп арбазгъа киргенде, атасы, анга ариу айтып, сех агъачны уа, ол къарап тургъанлай кесип, отха салырча туурап, юйге кийирди. Жаш хыли этгенин биле эсе, билмей эсе да, ата анга махтау салгъаны уа аны ол кюн тюз жолдан ажашдырды. Ахыры уа аман бла бошалды. Ол, малын урлап, инжилтмеген Бахсан ауузунда хазна юйюр къалмады. Кюнлени биринде, урлагъан малларын автомашинагъа жюклеп, узакъ базаргъа элтип баргъанлай, ийнекни мюйюзю къарнына кирип, алайда окъуна ёлгенди.

Не айтсакъ да, биз ашыгъабыз ансы, аманлыкъ бир кишиге да кечилип къалмайды. Эртте, кеч болса да, мурдарлыкъ этген кеси терслигине жолукъмаса да, туугъан, туудугъуна аны жазасы жетмей къалмайды. Аны унутханла, кеслерини ырысхыларына, къарыуларына асыры бек базыннганла аман жерде абынмай къалмайдыла. Аны алайлыгъына шагъат боллукъ шартла хар адамны ёмюрюнде, жашауунда кёпдюле. Жаланда аланы кёре билирге, аладан оюм этерге керек болады.

Мен кесим билген, адамла айтып кёп кере эшитген дагъыда быллай бир аманлыкъ ишни ахыры не бла бошалгъанын окъуучуну эсине саллыгъым келеди. Элде бир асыл адам аскерге кетген жашы къайтса, анга къурманлыкъгъа союргъа асырап тургъан ючжашар ёгюзю кечелени биринде баудан урланып къалады. Юйюр бушуу-бушман болады, излейди, тапмайды. Малны аякъ ызы окъуна эсленмейди. Ёгюзню тас болгъаны бек ачыу тийди, къурманлыкъгъа асыралгъан малны жокъ болуп къалгъанына ырыслап, ата, ана, эгеч артыкъда жарсыдыла. Къоншу-тийре да, тукъум, жууукъ да малны табар мурат бла элде хар арбазгъа, юйге, баугъа кирдиле, тар къоллагъа, агъач талалагъа, сызгъалагъа, къырлагъа къарадыла, чатлагъа, сыртлагъа да чыкъдыла. Тапмадыла.

Мал урланып кёп турмай, насыпха, жаш аскерден келди. Къурманлыкъгъа энди ёгюз угъай, къой союлду. Ата-ана, эгеч жюрекле шош болдула, элни жамауаты да, алгъышла этип, кёлюн басды. Арада жыл да озгъунчу, жаш юйюрлю болду, юйюрге насып эшиги ачылды.

Энди уа къурманлыкъ малны кимле къалай урлагъанларыны юсюнден бир-эки сёз. Элде ала мал урларыкъдыла деп киши ишекли болмазча, эки киши кече белинде бауну эшигин ачып, къолда ёсген жууаш ёгюзню, тёрт аягъына да чабырла кийдирип, алып кетгендиле да, элтип барып, элни къыйырында юйлени бирини бек ариу жасалгъан отоуунда букъдургъандыла. Излегенле баулагъа, хастанлагъа, халжарлагъа киргендиле, тинтгендиле, соргъандыла. Терезелерине жибек халыладан эшилген омакъ гуржаба жабыула тагъылгъан отоугъа къараргъа ким ишекли боллукъ эди. Ёгюз 3-4 кюнню жасалгъан отоуда «къонакъ тепсини уруп» къургъакъ «мулжарда» сейирге къалып жатханды. Мал урланнган хапар шошайгъандан сора уручула, кече жатмай, ёгюзню союп, этин, юлюшле этип, юйлерине ташыгъандыла.

Тюз адамны халал малы аланы экисини юйюрлерине да огъурлу болмады. Бири, къыш таугъа отуннга баргъанлай, къар юзюлюп ёлдю. Экинчисини юйюрю кёчгюнчюлюкде ачдан къырылды.

«Тюзню гыржыны тюзде»- дейдиле таулула. Ёгюзю урланнган тюз кишини туугъан-туудукълары уа бюгюн-бюгече да, арбазларына къууат бере, халкъларына жарагъан адамла болуп жашайдыла.

ТЕММОЛАНЫ Мухадин.

ДЕМОГРАФИЯ

Ана капиталны къалай къоратыргъа боллукъду

Анагъа къыралны жанындан болушлукъча бериллик ахчаны не затха, къаллай бирин, нек эм къалай къоратыргъа боллугъуну юсюнден Правительство шарт айтырыкъ документни жарашдырыргъа деген эди. Аны бла байламлы тийишли бегимле да 2007 жылны ахырында къабыл этилгендиле.

Экинчи сабийли болгъан неда кеслерине экинчи (ючюнчю эм андан да кёпню сабий этип алгъан) юйюрле ол ахчаны «сюйгенлерича жоялмазлыкълары» алгъадан окъуна ачыкъ болгъан эди. Андан сора да, ана капиталны юйюрню чертилип айтылгъан проблемаларын тамамларгъа жояргъа боллугъу да шарт айтылгъан эди: жашау журт болумну игилендириуге, билим алыугъа, ананы пенсиясын кёбейтиуге. Бу пунктну ахыр болуму хар ким да ангыларча ачыкъды: ол ахча Пенсия фондну юсю бла бериледи эм ананы энчи счётуна салынады, алай эсе, андан буйрукъ болмай бир затха къоратылмайды, ол пенсиягъа чыкъса уа, эсепленип, аны хар ай сайын аллыкъ пенсия ахчасына къошулуп турлукъду. Жашау журт болумну игилендириуге эм билим алыугъа ол ахчадан бёлюп бериу да къыйыныракъды. Нек дегенде былайда кёп тюрлю вариантланы эсге алыргъа тюшерикди. Ол ахчаны къалай къоратыргъа, хайырланыргъа боллугъун озгъан жылны ахырында Правительство къабыл этген Жорукъла шарт тохташдыргъандыла.

Жашау журт: сюйсенг ишле, сюйсенг сатып ал

Былайда бек башы Правительство «Ана (юйюр) ырысхыны (ырысхыны бир кесегин) жашау журт болумну игилендирирге бериуню жорукъларын къабыл этгенди. Алагъа кёре, жашау журт бла байламлы болгъан законнга къажау келмеген неда борчла бла байламлы болмагъан не тюрлю проблеманы тамамлауда да хайырланыргъа боллукъду. Башхача айтсакъ, юйюр жашау журт къоллу къалай сюйсе алай болургъа эркинди: ишленип битген неда организация (энчи предприниматель) ишлей тургъан юйден фатар сатып алыргъа (неда, сёз ючюн, элде кеси юй ишлерге), болмаса (экинчи рынокда) энчи адамдан сатып алыргъа эркинди. Ахчаны кеси хуржунундан чыгъарыпмы тёлейди, кредит алыпмы береди – ол болумлада ана капиталны битеуюн да къошаргъа боллукъду.

1. - Юйюр кредит алыргъа документлени жарашдыргъандан сора, сабий тууууп, ана капиталгъа къырал сертификатны алыргъа деп документлени жарашдыргъан эсе , ана ол ахчаны «эски» борчланы тёлеуге къоратыргъа боллукъмуду?

- Хау, къораталлыкъды. Жорукъла ахчаны кредит алыргъа документлени жарашдыра тургъанда хайырланыргъа (биринчи взносну тёлерге), аныча, ана капитал къуралгъынчы дери, болгъан баш борчланы кредитле эм борчла бла байламлы процентлени да тёлерге эркинлик берeдиле, кредит ипотечный неда потребитель магъаналы эсе да.

2. - Ахчаны Пенсия фондда къалай алыргъа боллукъду?

- Ахча неге къоратыллыгъын эм аны алынырыкъ ёлчемин да кёргюзтюп, Пенсия фондха заявление жазаргъа керекди.

Заявление бу документле бла бирге бериледи:

сертификатны кеси эм копиясы (тас неда хайырланмазча болгъан эсе, аны дубликаты);

паспорт неда аны алышындыраллыкъ, адам ким болгъанына шагъатлыкъ эталлыкъ башха документ эм жашагъан жеринде регистрация этилгенине шагъатлыкъ этген къагъыт;

келечи ким болгъанына шагъатлыкъ этген документле эм аны полномочиялары (заявленияны кеси бермей, аны атындан башха адам бере эсе).

Была борчлу халда берилирге керекдиле. Кеслери да Пенсия фондха бериллик документлени бир кесегидиле. Къалгъан документле жашау журт къаллай амал бла алынырыгъына, ишлениригине кёре боллукъдула.

3. - Фатар жашау журт рынокда сатылып алына эсе, анга не зат керекди?

- Юч баш документлеге быланы да къошаргъа керек боллукъду:

Къырал регистрациядан ётген жашау журтну сатып алыуну келишимини копиясы;

фатарны сатхан физический (юридический) лицону иелик эркинлигини юсюнден шагъатлыкъ этген къагъытны копиясы;

сатылып алынырыкъ тепдирилмезлик ырысхы эм аны бла байламлы ишле хар зат бла да даусуз болгъанларыны юсюнден Бирикдирилген реестрден выписка.

4. – Юйюр кёп фатарлы юйню ишлерге къатыша эсе, неда энчи жашау журт ишлей эсе, анга къаллай документле керекдиле?

- Документлени экинчи сорууда айтылгъан пакетине (къауумуна) къырал регистрация бла ишлене тургъан юйню къурулушуна къатышханыгъызны юсюнден келишимни копиясын, юйню кесигиз ишлей эсегиз а, къурулушха этилген къоранчланы юслеринден документлени неда къурулушчула бла этилген подряд келишимни копияларын.

5. – Банкдан жангы кредит алыр неда алыннган кредитни къайтарыр ючюн а къаллай документле керек боллукъдула?

- 2-чи, 3-чю эм 4-чю соруулада айтылгъан документледен сора да, была керекдиле:

кредит келишимни (ёнкюч ахча алгъаныгъызны юсюнден келишимни) копиясы;

ипотеканы (къырал регистрацияны) юсюнден келишимни копиясы.

Юйюр алгъын алгъан кредитлени къайтара башлагъан эсе эм аланы азайтыргъа ананы ахчасын хайырланыр муратлы эсе, башында айтылгъан документледен сора да, была керек боллукъдула:

баш борчну къалгъаныны ёлчемини эм процентлени тёлеу жаны бла этилген борчланы юслеринден кредиторну справкасы;

кредитни болушлугъу бла сатылып алыннган жашау журтха эркинлик регистрация этилгенини юсюнден шагъатлыкъ къагъыт.

6. – Ахчаны ётдюрюр ючюн, Пенсия фондха къаллай бир заман керек бола ды?

- Бара тургъан жылны экинчи жарымында ана капиталны жетишимли хайырланыр ючюн, Пенсия фондха 1-чи майгъа дери заявление берирге керекди. Ахча жылны биринчи жарымында керек боллукъ эсе, тилек заявление уа аны аллындагъы жылны 1-чи октябрине дери бериледи. Ахчаны ётдюрюуню процедурасы уа кёпге созулмайды: федеральный бюджетден ырысхыны алгъандан сора Пенсия фонд ахча кимни аты бла келген эсе, 15 кюнню ичинде айтылгъан счётха ётдюрюрге борчлуду.

Сабий саддан университетге дери

Правительство къабыл этген жорукъла ана капиталны юйюрню битеу сабийлерин окъутууугъа хайырланыргъа эркинлик береди.

Ол ахчаны жыл санлары жетген сабийлени бийик билим алыргъа къоратханча, сабийлени окъутууугъа да, ол санда сабий садда кечиндириуге, музыка неда художественный школлада окъутургъа, бийик окъуу юйледе билим алыргъа къоратыргъа да боллукъду.

Юйюр сабийни энчи халда окъутургъа кёлленнген эсе уа, Пенсия фондха хакъ алып окъутурургъуну юсюнден этилген келишимни копиясы, билим берген учреждениеяны лицензиясыны копиясы; къыралны оноуунда болмагъан техникумну (институтну, университетни эм башха аллай окъуу юйлени) къырал берген эркинликлерини юслеринден шагъатлыкъ этген къагъытны копиясы. Школгъа дери билим бериуге этилген къоранчланы юслеринден а бир тюрлю документ керек тюйюлдю.

Ана ахчаны билим бериуге къоратхандан сора да, студент общежитде жашагъаныны хакъын тёлеуге да къоратыргъа боллукъду. Аны ючюн а, общежитде жашау жерни наёмгъа алгъаныны юсюнден келишим, окъуу учреждениядан а сабийге общежитде кертиси бла да жашау жер берилгенини юсюнден справка керекдиле.

Сабий алыкъа институтха кирлиги белгили тюйюл эсе да, кирлик эсе, кираллыкъ тюйюл эсе да, жорукъла былайда документлени бериуде жумушакълыкъ окъуна этедиле.

Сёз ючюн, юйюр сабийни техникумгъа неда вузгъа кийирир муратлы болгъан эсе, ол Пенсия фондха, сабий окъуу юйге киргенини юсюнден документ болмаса да, бара тургъан жылны 1-чи майына дери заявление берирге боллукъду. Документлени уа артда, сабий окъуу учреждениягъа киргени ачыкъ болгъандан сора (1-чи октябрьден кеч къалмай) берирге эркин этиледи.

Андан сора да, Жорукъла академический отпуск алыунуча затланы да эсге алады – аллай кезиуледе окъуугъа ахча бериу да тохтатылады. Сабийни окъуудан къыстасала неда сабий билим берген учреждениядан кеси ыразылыгъы бла кетсе да – анга ахча бериу тохтатылады.

271 минг сом

Ол ёлчемге дери кёбейтирге деп оноу этилгенди 2008 жылда ана капиталны. Биринчи къуралгъанында уа ол 250 минг сом эди.

Шартла Саулукъ сакълау эм социальный айнытыу министерствонукъуладыла.

Ирина НЕВИННАЯ.

«**Российская газетаны**» 2008 жылда 10-чу январьда чыкъгъан номеринден алынып басмаланады.

Кёргеним, эшитгеним

Фитналыкъ

Быйыл гылыу чычханны жылы болгъаны себепли аланы юслеринден кёп зат эсиме тюшгенди. Гылыу чычханла хыйлалыкъгъа уста болгъанларын мен гитче заманымда окъуна кёргенме.

1928 жылда биз, жарты ишленнген бир юйчюк алып, анда жашап тебиредик. Аны къатында уа багуш тёбе бар эди да, аны кетерирге жетишалмай тургъанбыз. Ол тёбени тюбюнде эки гылыу чычхан жашагъанындан а хапарыбыз жокъ. Бир ненча тауугъубуз бар эди да, аладан бири сарайыбызны мюйюшюнде къозлаучу эди. Алай жумуртхаларын а кёрмейбиз. Анабыз бизге аны мараргъа, тюз да жумуртха тапханлай, аны алып къояргъа буюрду.

Бир жол тауукъну къанкъылдагъанын эшитгенлей окъуна, мен сарайчыкъгъа тебиредим, анга жете-жетмез быллай бир сейирлик зат кёрдюм: андан бир гылыу чычхан, башхасыны къуйругъундан тартып, чыгъып келе тура эди. Ол а, сыртындан жатып, быдырында уа жумуртханы аякъчыкълары бла тутуп.

Мени эслегенлей, чычханла, жумуртханы да атып, къачдыла. Мен аны анама келтирдим. Анам, «уручула» кимле болгъанларын билгенден сора, киштик изледи. Кёп да бармай, бир сары киштикчикни табып, юйюбюзге келтирди. Ол бизге терк юйренди да, эркин чабып айланыучу чычханланы тутуп башлады. Бир ненча кюнден а гылыу чычханладан бирин да юйню босагъасына келтирип атды. Биз къууана эдик, анабыз а, ыразылыгъын билдире, анга сют къуйду.

Атабыз энди багуш тёбени да къолгъа алды. Ол кир-кипчикни арбагъа жугар бла атып, мен бла къарындашчыгъым а аны бахчадан тышына элте эдик. Тёбени тюбю кёрюннгенде, гылыу чычханланы уялары да ачылды, анда уа балаларындан алтысы ёлюп тура эдиле. Киштик тутхан чычхан тиши болгъанды, аталары уа, эштада, къачып кетген болур эди.

Дагъыда къызым Наташаны хапарына уа артыкъда сейир этгенме. Ол илму-излем институтну лабораториясында ишлегенди. Анда уа сынау халда хайырланылгъан чычханла, сусликле, балалары бла 6 гылыу чычхан да болгъандыла. Гылыу чычханланы бийик 10-литрлик миала орунлада тутхандыла, хар бирине чычханлагъа къаллай дарман эм къачан салыннганыны юсюнден шартлары болгъан карточкала жабышдырылып эдиле.

Лаборантла бир жол эрттенликде ишге келселе, беш баллонда карточкала жокъ. Тынгысыз болдула, нек дегенде бардырыла тургъан сынау ишле тохтап къалыргъа боллукъ эдиле. «Ким алгъанды аланы? Кимге керек эдиле ол карточкала? Алимле келгинчи, къалай табайыкъ, не хадагъа этейик?»-деп,лаборанткала уллу къайгъыгъа къаладыла.

Наташа уа, баллонладан бирини къатына жууукъ барып, чычхан балачыкъла къагъытны юсюнде жатып тургъанларын кёреди. Иги тюрслеп къараса, ала баллонладан сыдырылып алыннган карточкала болгъанларын ангылады. Кёп сагъыш этгенлеринден сора, эштада, тынгысыз ана, кече балачыкълары сууукъ болмасынла деп, аланы тюплерин жылытыргъа кюрешгенди. Къалай бла эсе да, баллондан чыгъып, башха зат тапмай, карточкаланы сыдырып алып, кеси тургъан орунга ташыгъанды.

Лабораторияда ишлегенле, гылыу чычхан баллондан къалай бла чыкъгъан болур деп, уллу сагъышха къалгъан эдиле. Алай а билялмагъандыла.

И. ПОЛИЩУК.

Эски сурат

Бу чырайлы тиширыу Мысакаланы Хажимырзаны къызы Люцады. Аны биринчи эри Заурбек Серебряков эди. Ол, 1919 жылда акъ аскерле бла тау эллеге кирип, большевикле жанлы болгъан кёп адамны къыргъанды, азап чекдиргенди. Ол санда Огъары Малкъарда да. Дагъыда къырлыкъ болур эди, алай Абайланы Гергокъну жашы Жанхот, кеси адамлары бла жетип, андан ары артыкълыкъ этдиртмегенди.

Заурбек ол заманда Люцаны кёрюп жаратханды эм юйдегили болгъанды. Тау бийле Мысака улуна: «Къызынгы мурдаргъа бергенсе», - деп тырман да этгендиле.

Акъла бу тийреледен къысталгъандан сора Серебряков къызылла бла уруш этип айланнганды. Сермешледен биринде, халкъда жюрюген хапаргъа кёре, муну башын тайдырадыла. Къатыны Люца аны ёлюгюн Вольный Аулну къабырларында басдыргъанды.

Ызы бла ол юйюне Огъары Малкъаргъа къайтады. Бир ингирде Мысака улуну тутаргъа Носту улу Юсюпню адамлары келедиле. Ол а, къызын да алып, Абайлагъа къачады. Ала да къачып, къалагъа кирирге, къуугъанла да ызларындан жетедиле. Къалагъа кирип, тутабыз дегенде, Жанхотну тамата къызы Жансурат башындагъы жаулугъун арагъа атады. Ол заманда къууып келгенле тохтайдыла: «Бу юйде кёп туз-гыржын ашагъанбыз. Аны хатерин этебиз. Шёндю тиймейбиз. Алай эрттенликде ала мындан кетерге керекдиле», - дейдиле.

Танг аласына Абайлары къачхынчыланы элден ашырадыла. Алгъа ала, Гюржюге ётюп, Хажимырзаны эбизе шуёхунда бир бёлек заман кечинедиле, андан Тюркге ётедиле.

Хажимырзаны андан ары къадарындан хапарыбыз жокъду. Люца уа экинчи кере эрге чыгъады. Ол кеси да 1964 жылда аушханды, Стамбулда асыралгъанды.

Сюелип тургъан эр киши уа таубий Жанхотланы Шаухалны жашы Бийбертди. Ол 1913 жыл Черек къозгъалыудан сора Тюркге кёчеди. Анда тюрклю къатыны бла жашап тургъанды. Сабийи болмагъанды.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

КОНЦЕРТ

Вокал искусствода романс энчи жанрды. Аны сюйгенле, заманларын, ахчаларын да къызгъанмай, тынгылагъандыла бу ариу макъамлы жырлагъа.

Совет властьны жылларында, ол буржуазлы искусстводу деп, аны айнытыр онг болмагъанды. Алай чынтты жыр а къарауучуну жюрегине жол тапмай къоймайды. Бизни республиканы жырчылары да анга эс бургъанлары къууандырады.

Романсны ингири

Арт заманда романс жанр кенг жайыла баргъанына «Культура» каналда Леонид Серебрянников къурагъан «Романтика романса» деген бериу уллу себеплик этгенди. Анда бу ариу жырланы жазгъан композиторланы, поэтлени, аланы айтханланы юслеринден толу хапар билдирип турадыла. Озгъан жылны ахырында «Романтика романса» деген уллу концерт да болгъан эди.

Бу ариу тёре бизни республикада да тамыр ие башлагъаннга ушайды. Эки-юч жыл мындан алгъа, жаш жырчыла романсла айтып, эришиу болгъан эди да, ала да бу жанрны ангылагъанларын, сюйгенлерин билдирген эдиле.

Алай бу жаны бла уллу ишни уа музыка театр бардырады. Романсны ингирин къурап, бу коллектив бир талай концертле бергенди.

Геуюрге кюн да театр «И божество, и вдохновенье» деген ат бла концерт кёргюзтгенди. Аны иги жанын белгилемей къоялмайма: ингирни бардыргъанла жырчыны, романсланы авторларын айтып, аланы санап турмагъандыла, ол бир театр оюнча, театр суратча алай къуралгъанды (режиссёру Тамара Сафарова эди). Жырлагъа келишген назмуланы окъуп, театрны балетини солистлери тепсеп, Натбий Шабатуков башчылыкъ этген музыка оркестр согъуп, концертмейстер Заур Шабатуков рояльда ойнап, ариу ауазлы жырчыла да романсла айтып, алай ётгенди концерт.

«Гори, гори, моя звезда», «Не уходи», «Ночь светла», «Только раз бывает в жизни встреча» - бу жырла хар кимни да жюрегинде энчи сезимле, болумла туудурадыла. Чыган, орус романс да айтылыу амаллары бла башхаракъ эселе да, бизни къарауучу аланы эртте сюйгенди. Бютюнда къууандыргъан а - музыка театрны солистлери аланы бийик даражада айтханларыды.

Аны чертгеними магъанасы - хазна кёп оруслу жырчы айтсын миллет жырланы тийишлисича. Россейни окъуу юйлеринде билим алгъан музыка театрны солистлери уа ол сынаудан къутулургъа юйреннгендиле. Андан эди Таукенланы Галинагъа, Мухадин Батыровха, Али Ташлогъа, Асият Черкесовагъа эм башхалагъа да къараучуну жарыкъ тюбегени.

Быллай концертледе хар заманда толмайды зал, алагъа асламысында вокал искусствону, музыканы сюйгенле келедиле. Алай аланы ичинде, башха концертледеча, ары-бери жюрюгенле, керексиз хапар айтханла, сотовый телефонларын ёчюлтмегенле да болмаучудула. Андан эди бу концерт бир халда, алай женгил ётгени да.

САРАККУЛАНЫ Асият.

Тау-лыжа сезон

Тартыу

Минги тауну тийресине биз жангы жылгъы байрамла бошалгъанларындан сора баргъанбыз. Туристлени асламысы кетгенди, болсада «Азау» талада адам кёп. Уллу, гитче да лыжала эм сноубордла бла сыртдан энишге учадыла. Кёпле бери битеу юйюрлери бла келедиле. Канат жолла къыстау ишлейдиле. Кафеле, сатыу этген жерле да адамсыз тюйюлдюле. Чегет Талада да солугъанла кёп, кюн чууакъ, суукълугъ а хазна сезилмей эди.

- Солургъа сюйгенле бери, болуучусуча, декабрь айны ахыр кюнлеринде кёп келип башлагъан эдиле, - дейди «Чегет» пансионатны директоруну орунбасары Аслан Махов. – Жангы жылгъы байрамгъа уа битеу номерле толгъан эдиле. Аланы асламысы турист фирмала бла этилген келишимлеге тийишлиликде къуралыулу халда келген туристлеге жетгенди.

Сёзсюз, солуу иги болур ючюн, къолдан келгенни этерге кюрешгенбиз. Ашазыкъ блокну тизгинин жыйып, тап халгъа келтиргенбиз, пансионатны юч этажында да ууакъ ремонт этгенбиз. Андан сора да, жангы барла ачханбыз эм солугъанлагъа заманларын зауукълу ётдюрюрча къошакъ онгла чыкъгъандыла. Хар барны кесини программасы болгъанды, музыка согъулгъанды эмда адамла сюйгенлеричa ойнагъандыла-кюлгендиле.

- Андан сорагъы кюнледе да, - деп къошханды Аслан Махов, - туристлеге булжур затла табылгъандыла. Аланы асламысы эрттенлик азыкъдан сора лыжалада эм сноубордлада учар ючюн, Азау эм Чегет сыртлагъа баргъандыла. Алай солугъанланы арасында жаланда байрамны мында ётдюрюрге сюйгенле неда къыш каникуллада сабийлери бла солургъа келгенле да болгъандыла. Туристлени айтханларына кёре, мында алагъа тюбегенлерине, къарагъанларына ала ыразы болгъандыла.

«Чегет» пансионатда биз Москвадан келген жаш юйюр Олег эм Светлана Черновла бла сёлешгенбиз. Ала Жангы жылгъы байрамны Минги тауну тийресинде белгилерге биринчи жыл келгенле тюйюлдюле.

- Мында Жангы жылгъа тюбеу, ищден бош заманынгы окъуна ётдюрген бек сейирликди, - дегендиле ала. – Эрикгинчи учдукъ, иги солудукъ, жангы шуёхла тапдыкъ. Жаланда бир зат жарсытханды – Чегет сыртлада къарны азлыгъы.

Жангы жылгъы «къазауатдан» сора Минги тауну тийреси бир кесекге шошайырыкъды. Тау-лыжа сезон энди башланырыкъды да, ол бошалгъынчы бери келген къауумла бир бирлерин алышындырып турлукъдула. «Чегет» пансионатны юсюнден айтханда уа, ол кезиуню ичинде мында кёп тюрлю тёрели эм асламлы ишле, ол санда жыр эм башха фестивальла, конкурсла, тау сыртлада уа абаданланы, сабийлени араларында тау-лыжа спортдан эришиуле бардырыллыкъдыла.

Анатолий ТЕМИРОВ.

Суратны **УЛБАШЛАНЫ Халим** алгъанды

БУ СЕЙИРДИ

Чёплеу - бош зат тюйюлдю

Чёплеуню ишлери-кючлери болмагъанла чёплейдиле, дейдиле. Болсада ол алай магъанасыз битим тюйюлдю, ыспассыз этерча: анда болгъан линолевая бла олейновая кислотала адамны чархына бек керекли затладыла. Чёплеуню метионин веществосу арахисде, къозлада, чертлеуюкде болгъанындан эсе иги да кёпдю.

Адамны къанында бал тузну кётюреди деп диабетикле чёплеу чёплемейдиле. Ол терс оюмду. Чёплеу заран келтирмейди, аны 100 граммында болгъан магний къара ётмекде болгъанындан эсе алты кереге кёпдю. Магний а адамны жюрек-къан тамырларыны тийишлисича ишлеулеринде бек керекли затды.

Андан сора да, 60 грамм чёплеуню бла 30 грамм чёплеу жауну ёлчеми бирди. Чёплеуде болгъан кислотала, Е витамин да чабакъ этлери къарыусузлагъа, спорт бла кюрешгенлеге да бек керекдиле. Е витамин кеси да антиоксидантды, атеросклерозну айныгъанын тохтатады, адамны чархын лучевой энергиядан сакълайды.

Дагъыда Е витамин ариулукъну витаминиди. Ол адамны терисин ариулайды, сыйдамлайды, терк къарт болмазгъа себеплик этеди.

Саулукъ

Тамакъ аурууду эсе

Жылны сууукъ кезиуюнде адамланы тамакълары терк-терк ауруйду. Аллай заманда температура кётюрюледи, адамны санлары ауруйдула, азыкъ ашаялмайды, суу окъуна ичалмайды. Халкъ медицинада анга иги дарман табылгъанды.

Аны жарашдырыр ючюн, бу затла керекдиле: бир килограмм бал, бир килограмм быхы, эки-юч уллу лимон, жюз грамм татран (хрен), 150 грамм аракъы. Быхыланы бла лимонланы бирге тартып, юч литр кирген банкагъа салып, анга бал къошадыла. Татранны тышын артмай, щётка бла таза жууп, уакъ туурап юсюне аракъы къуядыла.

Бир суткадан сора, аланы бирге къошуп, банкагъа къуюп, къарангы жерге саладыла. Жыйырма кюнден сора дарман хазыр болады. Андан къашыкъ бла кюннге юч кере ичсе, бек иги жарайды.

Марданы тутугъуз

Адам гриппден ауруса, кесине бакъса-бакъмаса да, кеси аллына бир ыйыкъны ичинде кетерге боллукъду, дейдиле. Врачланы айтханлары да алайды. Гриппден ауругъаныгъызгъа ишекли болгъанлай, бурунугъузгъа дарман тамдырып эм таблет кала ичип башлайсыз. Алай хар дарманны да мардасыз хайырланыргъа жарамайды. Сёз ючюн, бурун суу этгенде капляла тамдырсагъыз, бурунугъузну бителгени ачылып, эркин солуйсуз. Алай, анга тюзелип, терк-терк тамызып эмда кёп заманны бир дарман бла хайырланып турсагъыз, саулугъугъузгъа уллу заран салыргъа боллукъсуз.

Врачла айтханнга кёре, буруннга тамдыргъан дарманны юч кюнден ары хайырланыргъа жарамайды. Ол болушмай эсе, жумушатхан дарманлагъа кёчюгюз: персик жау неда димедролну жаулу раствору бла багъып кёрюгюз. Сода бла неда картоф бишген суу бла ингаляция этген да иги болушады.

Маммагъа элли жылдан атлагъан эсе да, анга къыркъдан кёп киши да берлик тюйюлдю: узун санлы, кенг жауурунлу, субай кишиди ол. Келбетлилигин, халаллыгъын, сабырлыгъын, адамла бла жараша билгенин а айтмай окъуна къой. Билими, усталыгъы да - алай.

Байрамлада уа бир кёргиегиз аны. Кёкюреги орденле, майдалла бла жасалып чыкъса, ийнарал сунарса, оллахий. Ол а жаланда танкчы болгъанды урушну кезиуюнде-бронетанк аскерчи, гвардияны капитаны.

Бизде, редакцияда, бёлюмге таматалыкъ этип бир кесек ишлегенден сора туризм жаны бла министерствогъа кёчюредиле. «Нальчик» турбазаны къатындагъы юйчюкню да берединле аны конторасына. Аламат архитектурасы болгъан тоханачыкъ кеси уа. Анга ремонт этип, жым-жым жылтырат хандан сора уа бютюнда ариу болгъан эди ол. Шёндю евроремонт дегенигиз аны къатында, Мамма кеси айтыучулай, «чепуха» кибик окъуна кёрюнюр, тейри.

Бу огъурлу таулуну бек сюйген ичгиси уа - XVII ёмюрде Францияны Шаранте департаментинде ёсген жюзюмден энчи технология бла Бурбонлагъа деп жарашдырылып, эндилеге дери Елисей къалаланы жер юйчюклеринде сакълан нган коньякды дерге боллукъ эди, дуния башында сен да, мен да жаныбыз кибик кёрген айран болмаса.

Бек сюе эди айранны Мамма, асыры бек. Не уллу, не сыйлы тойгъа жоралаеннган, дуния башында болгъан эм иги, эм аламат ашарыкъладан толу столда бу ичги болмаса уа, къалай эди тепси деп сорсала, да айран кёрмедим деп къоюучу эди. Бек сюйюучу эди айран толу гоппанны бийикге кётюрюп, алгъыш айтыргъа да. Артыкъда быжбыж къайнай тургъан кючлюрегин жаратыучу эди кеси да.

Октябрьни байрамы жууукъланнган кюнледе бахсанчы жашла, Мамманы антлы шуёхлары, тёрт челек сыйыннган бидон бла Хаймашадан къош айран келтирип къууандырдыла аны. Мамма шуулдап къайнай тургъан айрандан къаннгынчы тогъуп, бидонну башын къаты жапды да, ингир алагъа дери шуёхларын ресторанда сыйлап ашырды. Сора, башын да булгъай, жарыкъ ышара, юйюне атланды.

Эрттеннги уллу байрамны жетинчи ноябрьни кюню эди. Элбрусну тёппесиндеги къардан эсе да акъ болгъан кёлегин да кийип, бетине да ариу нюр тёгерик къып-къызыл галустугун да къысып, сапариш бла тигилеген дум-къара бостон костюмун, лак бла жылтыратылгъан къара чурукъларын, фетр къалпагъын да алчирек кийп, эшикге чыкъды. Аламат ариу, ачыкь, чууакъ эди ноябрьни ол жетинчи кюню. Аныча жарыкъ эди Мамманы жюреги да, къууанчлы.

Хучиналаны Ануар

Акъ жин

Чам

Совет орамда жыйылып, Ленин атлы проспект бла колонна ёрге тебирегинчи сагъат бла жарым чакълы бир заман бар эди. «Ары дери, ишлеген жериме акъырын барып, айрандан да бир-эки уртлап къайтайым», - деп конторчугъу таба атланды.

Орамла бирге къошулуп айырылгъан жерледе милицала, къызыл ленталаны тартып, ара орамдан не ары не бери жанына адамны ётерге къоймай эселе да, кёкюреги орденледен, майдалладан толгъан жигитни уа бир жерде да тохтатмадыла, тыймадыла.

Мамма конторчугъуна жетгенде, алайы да парадха къаргъа келгенледен тыкъ тыкъма эди. Ала, бу жигит а колоннаны аллында барлыкълагъа нек къошулмай турады эндиге деричи дегенча къарадыла, конторну эшигин ачып, ары ташайгъан Мамманы ызындан. Бир кесекден а, топ атылгъанча, таууш болгъанны зынгырдатды. Тоханачыкъны ал жанында терезелери окъуна уалып тюшдюле жолгъа, эшигинден а бир мазаллы, жаныуаргъа ушаш чиммакъакъ зат, эки къолун да ёрге кётюрюп чыкъды. Абери излегенча, хауаны къармай, ары-бери сюрюне,буруугъа таяна, турбазаны арбазы таба тебиреди. Орам да къаугъалы къычырыкъладан толду:

-Оу кюнюм, жин! - деди жашаулу тиширыу.

-Акъ жин! – деп къошду аны биргесине къачып баргъан киши.

- Сокъур обур! Къайры баргъанын да кёрмей айланады! - деди дагъыда биреу.

-Къачыгъыз! Тутса, къаныгъызны ичер…

-Тюз айтады… Обур кинода адам къанын къалай тогъугъанын кёргенсиз да, - дей къачды, экеуленни да аудуруп, бир мазаллы къатын.

"Акъ жин" а, тентирей барып, турбазаны арбазында крандан шорхулдап акъгъан суу бла бетин, башын жууп тебиреди. Аны кёргенлени ауузлары ачылып къалды.

Андан сора «айран» деген сёзню эшитсе, не уллу тойдан, оюндан да чыгъып кетгенди Мамма.

Сёзбер

ЭНИНЕ: **1**. Аякълашып-... **5**. Хата, заран неда аманатха - ... деучюдюле. **9**. Юй къанатлы. **10**. Керексизине кёп сёлешген. **11**. Динде тилегибиз къабыл болсун деген магъанада жюрюген сёз. **13**. Уакъ себелеп жаугъан жаугъун. **15**. Сабий туугъандан сора сегизинчи кече. **16**. Къой сюек-ба... **17**. Чыпчыкъ «гыты». **18**. Ауаз. **19**. Таулуну ал акъылы сени болсун да, ол акъылы мени болсун. **20**. Темир къурукъ. **22**. Налны жери. **23**. Бир затны юсюн жапхан тыш къаты неда къарачайча хыяр. **25**. Бахчада картофну душманы. **26**. Тутхан ишин иши билген. **27**. Эшик ачылмазча бегитиучю къылыч. **29**. Суу келтирип жагъагъа атхан терек тёммек. **32**. Ариу жасалгъан бёрк. **34**. Тюелени «сатыры». **36**. Ачыуланнган чайнаучу «жвачка». **37**. Бахча битим. **38**. Бек сейирлик. **40**. Билдирилген ачы, аман хапар. **41**. Чеги къурт.

ЁРЕСИНЕ: **1**. Айып. **2**. Ол да элияды. **3**. Эртте столгъа азыкъ ташыучу адыр. **4**. Саулукъсуз, къарыусуз **5**. Этилген иш ючюн тёлеу. **6**. Аякъ басхан «сурат». **7**. Аны юсюнде Аллахха къуллукъ этиледи. **8**. Мутхуз, къарангы. **9**. Бир бирге жабышып неда тугулларь бла бишген. **12**. Ол бек ахырында юзюледи. **14**. Жаныуар мараучу. **18**. Алайы болмагъан батыр болмайды. **19**. Акъ темир. **21**. Чилле неда алтын халыладан тёгерек эшилген зат. **22**. Боюнда ашсуу быргъы. **24**. Айран, гыржын къатыш ашарыкъ. **28**. Санны эки тутуругъундан бири. **29**. Турциячы. **30**. Белги, шарт. **31**. Чалыннган жерде ол жыл окъуна жангыдан ёсген кырдык.**32**. Экеулен этген ишге къатышхан ючюнчю. **33**. Не этерге билмей къалыу. **34**. Талны копалы. **35**. Ельцинни юй бийчесини аты. **36**. Сабийни аны бла алдаучудула. **39**. Къанатлыланы жумушакъ тюклеринден этилген тёшек, жастыкъ.

Сёзберни **ТОКУМАЛАНЫ Хусейн** жарашдыргъанды.

Газетни 4-5-чи номеринде басмаланнган сёзберни жууаплары.

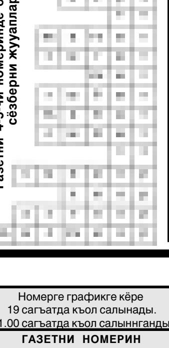

Усталыкъ

Отну терк ёчюлтгендиле

Бу кюнледе Огъары Малкъарда эки юйге от тюшгенди. Биринде газны тюз хайырланмагъандан, экинчисинде уа тозурагъан ток чыбыкъланы хаталарындан. Адамла татлы жукълап тургъан кезиуде, кече сагъат ючде жанады бири. Насыпха, сабий уяныл, тamaталагъа билдиреди. Ала уа мычымай элде отха къажау кюрешиучюлени бёлюмюне сёлешедиле.

Къарап-къарагъынчы ала да жетедиле. Отну терк окъуна ёчюлтедиле. Ала ишлерин тынгылы бардыргъанларыны хайырындан, юйге заран жетген эсе да, адам, мал ачымагъандыла.

Экинчи юйге уа кюндюз тюшген эди от. Анда да жашла отну терк ёчюлтедиле. Огъары Малкъарда бу бёлюм къуралгъанлы 2-3 жыл болады. Аны ишчилери кеслерин иги жаны бла кёргюзтюп турадыла.

Бу жол да, борчларын тынгылы толтуруп, эллилерин ыразы этгендиле. Огъары Малкъарны администрациясы, от тюшген юйлени адамлары, саулай эл да алагъа жюреклеринден ыспас этедиле.

Бизни корр.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствосу

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
АЛИКАЛАНЫ Владимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары), БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууаплы секретарь -42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика жашауну бёлюмю- 42-67-68,42-24-02.
Экономиканы бёлюмю - 42-66-73.
Культураны бёлюмю - 42-68-72.
Социальный политиканы бёлюмю - 42-66-76, 47-27-59.
Жангылыкъланы бла спортну бёлюмю - 47-26-39, 42-66-71 .
Письмоланы, рекламаланы эм билдириулени бёлюмю - 42-37-94.
Тилманчланы бёлюмю 47-31-28.
Бухгалтерия- 42-30-87
Операторла - 47-26-28, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерацияны басманы юсюнден Законуна тийишлиликде, материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Культура эм информация коммуникацияла министерствосуну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: 42-06-51, 42-19-97

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: 42-69-34

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады.
21.00 сагъатда къол салыннганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Мокъаланы Зухура- дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; АхматланыШахида (2-чи бет), Зезаланы Лида (3-чю бет), Акушуланы Феруза (1-чи бет), Мисирланы Лейла (4-чю бет) - корректорла.

Тиражы 3850 экз. Заказ № 122

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:

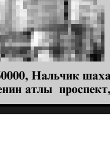

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5